

4.2 השפעות הדדיות - מה משפיע ועל מי?

מדריך למורה

רציונל

משימת המבחן בודקת את הידע של התלמידים בהקשר להשפעות הדדיות וליחסים הדדיים, שמתפתחים בין ישויות הממוקמות במרחב נתון. ההשפעות ההדדיות נגזרות מפעילות של אחת הישויות בארגון מרחבי המוכר לתלמידים.

התלמידים מתבקשים לנתח את הפעילות (הכלכלית או הסביבתית) של הישות, לזהות את השינויים הנגזרים מכך, לבחון את השפעתם של שינויים אלה על גורמים שונים הממוקמים בסביבה זו ועל אורח החיים, ולציין את הבעיות הנגרמות בעקבות הפעילות הנדונה. כמו כן, נבחן הידע של התלמידים בכל הנוגע לפעולותיהם של גורמים המתערבים בהסדרת מחלוקות או חוסר שביעות רצון, פעולות הנובעות מן הפעילות הכלכלית או הסביבתית הנדונה.

כדי להתאים את משימת המבחן ללומדים ביישובים השונים (כפריים, עירוניים) פותחו במשימה זו ארבעה חלקים המתבססים על אירועים אקטואליים, השכיחים לאחרונה באזורים שונים בארץ.

משימת המבחן אינטגרטיבית – היא מתקשרת בתכנית הלימודים "מולדת, חברה ואזרחות" לציר **לחיות בסביבות משתנות** ולציר **אנחנו אזרחים במדינת ישראל**. כמו כן קיימת **אינטגרציה חיצונית** ברמת תיאום עם תכנית הלימודים בחינוך הלשוני (תשס"ג) בנושאים: כתיבת מכתב רשמי, הכנת דף הסבר והכנת ריאיון (המתבסס על שאילת שאלות).

הציר לחיות בסביבות משתנות

- 2.3-2.1 סעיף א – בהקשר לתופעות הקשורות לפעילות האדם מחוץ ליישוב ולמיקומן (נתיבי תחבורה, שטחים לתעסוקה, מרכזי קניות, שטחי חקלאות) ולארגון המרחבי של התופעות (עמ' 73)
- 2.6 סעיף – בהקשר לקשרי הגומלין בין התושבים לבין מרכיבים שונים בסביבה (עמ' 73)
- 2.2-2.1 סעיף ב – בהקשר לשינויים בפיתוח ובתעסוקה המתרחשים בסביבת היישוב: מי גרם לשינויים ומדוע? (עמ' 76)
- 2.6-2.4 סעיף – בהקשר להשפעת השינויים מנקודות מבט שונות ובתחומים שונים; התוצאות של השינויים ועמדת התושבים בנדון (עמ' 77)
- 3.2-3.1 סעיף – בהקשר לבעיות הנגרמות בעקבות השינויים וחלופות אפשריות לפתרון הבעיות (עמ' 79)
- 3.7-3.6 סעיף – בהקשר לאופן התמודדות הפרט ולאופן התמודדות המערכות החברתיות ותוצאותיהן (עמ' 79)
- 3.6, 3.4 סעיף ג – בהקשר לשינויים בתחום התעסוקה – ענפים עתירי הון אנושי בצד ענפי שירותים – והשפעת השינויים על אורח החיים (עמ' 83)

הציר אנחנו אזרחים במדינת ישראל

מודולה ג סעיף 1.4	–	בהקשר למחלוקות בין בעלי עניין מתחומי הכלכלה, החברה והאקולוגיה (עמ' 95)
סעיף 2	–	בהקשר לאופן ההתמודדות עם הבעיות והדרכים לפתרון (עמ' 96)
מודולה ב סעיף 2.1	–	(חלקי) בהקשר לזכויות שיש לכל אדם שחי בישראל (חופש הביטוי וחופש התארגנות) (עמ' 93)
מודולה ה סעיף 2.4	–	בהקשר למוסדות ולארגונים ציבוריים שהם בתחום אחריות השלטון המרכזי, הפועלים בסביבה הקרובה (עמ' 101)
סעיף 3.1	–	(חלקי) בהקשר לתפקידה של הרשות המקומית ובעיקר של העומד בראשה (עמ' 103)
סעיף 3.3, 3.5	–	בהקשר לקשרי הגומלין בין הרשות המקומית לתושבים ובאשר ליכולת השפעת התושבים על תפקודי הרשות (עמ' 103)
מודולה ו סעיף 3.1	–	בהקשר להתייחסות ביקורתית לתופעות חברתיות וסביבתיות ביישוב ובסביבתו (עמ' 107)

מטרות משימת המבחן בהלימה למטרות תכנית הלימודים

מטרה 7 - קשרי גומלין בין הפרט לסביבות שבהן הוא חי

סעיפים 7.1-7.4

מטרה 4 - המסגרות הארגוניות של החברה

סעיפים 4.1, 4.2 (חלקי)

מטרה 9 - שמירת הסביבה וטיפוחה

סעיפים 9.1-9.2 (חלקי)

מטרה 10 - מיומנויות וכישורים

סעיף 10.5 א, ב (חלקי), ג, ד

מבנה משימת המבחן

במשימה ארבעה חלקים:

חלק א: כיצד אזור התעסוקה השפיע על הסביבה?

חלק ב: מה השתנה עם פתיחת מרכז הקניות ועל מי זה השפיע?

חלק ג: מה קרה למים בנחל ועל מי זה השפיע?

חלק ד: מה השתנה כשנפתח הכביש המהיר ועל מי זה השפיע?

החלקים אינם תלויים זה בזה. שני החלקים הראשונים מקבילים ויש ביניהם מידה מסוימת של דמיון. כל אחד מחלקי המשימה מתקשר לטקסט אינפורמטיבי/עיוני מסוים, המהווה נקודת מוצא שאליו מתקשרות השאלות הנכללות באותו החלק. נקודת המוצא בכל חלק מצביעה על מטרה חיובית מבחינה חברתית-כלכלית, אלא שהיישום והביצוע יוצרים בדיעבד בעיה חדשה בעלת אופי סביבתי, או בעלת אופי כלכלי וחברתי.

חלק א: כיצד אזור התעסוקה השפיע על הסביבה?

חלק זה של משימת המבחן בוחן את הידע של התלמידים בשני נושאים:

1. אזור תעסוקה: מאפייניו של אזור התעסוקה ותפקודו, תמהיל החברות באזור התעסוקה, שרובן עתירות הון אנושי (רעיון מרכזי בשינויים בענפי התעסוקה – תכנית הלימודים, עמ' 40).
2. מיקום אזור התעסוקה בין שני יישובים: שינויים בארגון המרחב, ההשפעה על הישויות שבסביבה והשלכות שנובעות מכך.

התלמידים נדרשים לציין את הגורמים למיקומו של אזור התעסוקה, לקשר בין רשימה של בעלי מקצוע לחברות הממוקמות באזור התעסוקה (על פי הטקסט) ולהבחין בחברות שהן עתירות הון אנושי לבין אחרות.

עם התפתחות הטקסט, על התלמידים לזהות את הבעיה שנוצרה לשני היישובים בעקבות הקמתו של אזור התעסוקה, ולהעריך את השלכותיה על איכות חיי התושבים בשני היישובים. בהמשך עליהם להציג ידע בכתיבת מכתב רשמי שבו עליהם להחליט מיהו הנמען (ישות רלוונטית ובעלת סמכות), להעלות נימוקים והסברים להתנגדותם (תלונות תושבים) ולהציע הצעה לפתרון הבעיה. לאחר מכן נבדקת הבנתם במושג "שינוי" וברעיון שפתרון של בעיה אחת יצר בעיה אחרת. לסיום עליהם להוסיף ידע שנלמד על סביבתם הקרובה באמצעות דוגמה המתקשרת לרעיון הנ"ל.

חלק ב: מה השתנה עם פתיחת מרכז הקניות ועל מי זה השפיע?

חלק זה של משימת המבחן בוחן את הידע של התלמידים בנושאים האלה:

1. ארגון המרחב והתפקוד של אזור המוגדר כמרכז קניות: מאפייניו, תמהיל העסקים שבו, מיקומו והשפעתו על ישויות אחרות בסביבה.
2. שינויים בסביבה הפיזית ובסביבה האנושית עקב הקמת מרכז הקניות.
3. זכות התושבים להתארגנות ולהבעת מחאה למצב שנוצר.

התלמידים מתבקשים לציין את השיקולים למיקומו של מרכז הקניות, את הקשר בין בעלי המקצוע השונים לתמהיל העסקים הנמצא במרכז הקניות ואת בעלי המקצוע שיוכלו למצוא שם עבודה.

בהמשך עליהם לבטא את מידת הבנתם במושג "שינוי", לאתר שינויים הנוגעים למושגים "אזור תפקוד", "קניות וצריכה", "פרנסה" ולהכליל את סוג השינוי (כלכלי, מרחבי, חברתי, תרבותי). עם התפתחות הטקסט על התלמידים להביע דעה בקשר להתארגנות של ישות אשר נפגעה מהקמת מרכז הקניות (סוחרים באחת הערים הסמוכות), ולבטא ידע באשר ליתרון שבכך, לזכות היסוד שמממשים המתארגנים ולתפקודו של ראש הרשות המקומית. הטקסט המתפתח מדגים הצעות אלטרנטיביות שהגישו הסוחרים לראש הרשות המקומית כדי למצוא פתרון למצב שנוצר. התלמידים נדרשים לשקול ולהחליט על ההצעה המועדפת, לדעתם, ולבחון אותה בראייה רב-כיוונית (יתרונות וחסרונות).

סיכום מסקנותיהם בא לידי ביטוי בכתיבת מכתב רשמי מנקודת מבטו של ראש הרשות. בסיום חלק זה של משימת המבחן נדרשים התלמידים לבטא ידע בהבנת המושג "תופעה", להסביר מדוע הקמת מרכזי קניות היא תופעה נפוצה, ולהציג דוגמה רלוונטית לתופעה המתרחשת בסביבתם הקרובה.

חלק ג: מה קרה למים בנחל ועל מי זה השפיע?

חלק זה של משימת המבחן בוחן את הידע של התלמידים בנושאים האלה:

1. בהקשר למושגים:
 - א. כלכליים – ענף כלכלי, גורמי ייצור, ייצור.
 - ב. מרחביים – סוגי יישובים.
2. השפעת הפעילות של הענף הכלכלי (הרפת ביישוב הכפרי) על ישויות אחרות הממוקמות במרחב.
3. הזכות של התושבים להתארגן כדי לשנות את המצב שנוצר, ופנייה אפשרית לרשות ייצוגית מוסמכת (רשות מקומית).
4. פעילות של משרד ממשלתי לאכיפת חוקים הקשורים לתיאור המקרה (זיהום הסביבה).
5. זכות הציבור לדעת על מקרים וגורמים המזהמים את הסביבה.

התלמידים נדרשים לאתר בטקסט את סוגי היישובים הקשורים לתיאור המקרה על בסיס הבנת המושג "סוג יישוב". כמו כן הם נדרשים לנתח את הפעילות הכלכלית של הרפת, על בסיס ידע קודם (ראו לעיל). בהמשך עליהם לאתר את הבעיות שנוצרות בסביבה עקב הפעילות של היישוב החקלאי (הזרמת הפסולת והזבל לנחל השייך לכולם).

עם התפתחות הטקסט ועל בסיס ידע שנלמד, מתבקשים התלמידים להביע דעה בנושא תפקידי הרשות המקומית באשר לייצוגיות שלה ולאחריותה, ולנמק מדוע פנו התושבים לישות הזאת. כמו כן עליהם להסביר מדוע נציגי היישוב הנפגע פונים לנציגי היישוב החקלאי. בהמשך הטקסט המתפתח משולבת רשות ממלכתית בעלת סמכות, והתלמידים מתבקשים להסביר מדוע פונים לרשות הזאת, ומה היא יכולה לומר או לעשות לאנשי היישוב החקלאי מתוקף תפקידה (על בסיס ידע שנלמד).

לסיכום מתבקשים התלמידים לתכנן כתיבת כתבה לעיתון בנושא הנדון: עליהם לבחור כותרת לכתבה, לבחור מרואיינים רלוונטיים, לנמק מדוע בחרו בהם ולנסח שאלות מתאימות למרואיינים.

בסיום, בהקשר לזכות/חובת הציבור לדעת, על התלמידים להביע דעה מנומקת על התרחשות מקרים דומים כחלק ממודעות וממעורבות ציבורית.

חלק ד: מה השתנה כשנפתח הכביש המהיר ועל מי זה השפיע?

חלק זה של משימת המבחן בוחן את הידע של התלמידים בנושאים הבאים:

1. הבנת המושג "שינויי" והשלכותיו על הסביבה הפיסית ועל הסביבה האנושית.
2. זכות התושבים להתארגנות, להבעת מחאה, ולהתנגדות למצב שנוצר.

התלמידים נדרשים לאתר, על בסיס האירוע המובא בטקסט, שינויים שחלו במרחב בעקבות פעולות של ישות אחת (סלילת כביש מהיר), ולהגדיר את השלכותיהן של הפעולות הנ"ל על ישויות אחרות (אנשים וסביבה).

בהמשך, עם התפתחות הטקסט, עליהם לאתר את פעולות ההתארגנות של תושבי היישוב החקלאי ולנמק, על בסיס ידע קודם שנלמד, על איזו זכות יסוד היא מבוססת. עליהם להעלות טיעונים מדוע התנהגות קיצונית לא התקבלה על ידי הרוב. לאחר מכן, הם נדרשים להביע את עמדתם בעניין סלילת הכביש באמצעות מיומנות לשונית - כתיבת הצעה לשלט/דף הסבר. כמו כן הם נדרשים להציע פתרון אלטרנטיבי כדי לפתור את הבעיה של היישוב החקלאי.

לסיכום, התלמידים מתבקשים לקשור את הרעיון ש"פתרון של בעיה אחת יוצר בעיה אחרת": (א) למקרה שתואר במשימת המבחן; (ב) ליישום הרעיון בסביבתם הקרובה, על בסיס ידע קודם שנלמד. הם נדרשים להתייחס באופן ביקורתי לדוגמה מסביבתם הקרובה, ולהעלות הצעה חלופית לפתרון הבעיה הבסיסית.

באיזה חלק לבחור?

מומלץ לבחור שני חלקים מתוך הארבעה שבמשימת המבחן בהתאמה לסוגיות המעסיקות את התושבים במרחב הגיאוגרפי שבו גרים התלמידים. ההנחה היא שהסוגיות האלה ואחרות כדוגמתן מתרחשות בסביבתם הקרובה, ואין למקד את הלימוד על השפעה/שינוי בסוגיה אחת בלבד.

ציוד נדרש לביצוע משימת המבחן

לביצוע המשימה יש צורך בצבעים בגוונים שונים.

אבני היסוד המודגשות במשימת המבחן

גיאוגרפיה: סביבה ומרחב (פיזית, אנושית), ארגון מרחבי, מקום ומיקום, קשרי גומלין, השתנות, תופעות, סביבות חיים משתנות, נטילת אחריות, שיתוף בין קבוצות במרחב
אקולוגיה: הכול בטבע קשור בכל, האדם משפיע על הסביבה מושפע ממנה ואחראי לתוצאות, לאדם אחריות מוסרית לסביבה תוך התחשבות בה

כלכלה: גורמי ייצור, אחריות, השקעה בהון אנושי, מוצרים, שינויים בענפי תעסוקה

אזרחות: זכויות (הזכות להתארגנות ולהבעת דעה), כללים חוקים ואכיפתם, הידברות, הפרט והרשות המקומית, חופש ביטוי

סוציולוגיה: קשרי גומלין ויחסי גומלין, התחשבות הדדית, ארגונים מוסדיים